

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET TÖRT. SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR. A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként.

Julius 1.

Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: Neolith kőkorszakbeli telepek Hunyadmegyében. Ismerteti Torma Zsófia. (Folytatás és vége.) — Könyvismertetés. — Az erdélyi muzeum gyűjteményei számára 1879. április és május havában beérkezett adományok.

Neolith kőkorszakbeli telepek Hunyadmegyében.

Ismerteti Torma Zsófia.

(Folytatás és vége.)

A kőkések hossza, szélessége azonos a tordosival; s itt is hasonlóak a Lub. által bemutatott 86, 87, 88, 89-ik számú dán kőkésekhez, s egytől, öt oldalú pattogatott felületet mutatnak; mely utóbbi körülmény azonban ritka előfordulási eset.

A dárda, lándzsa, (IX. tábla 3-ik ábrája) nyilhegyek, (IX. tábla 6-ik ábrája) vakaró-kések (IX. tábla 1-ső ábrája) is sokkal szebbek a tordosiaknál.

Számos, a kerek végre pattogatott, meg az egyenes és görbített hegyre idomított kisebb, nagyobb kőkések.

Sok hasonló példánya van meg Lubbock művéből, a 95, 96 számú ujealedoniai hajító dárdáknak, a 85, 122-ik számú ir dárda és lándzsa hegyeknek, a 93 és 94-ik ausztraliai eszközöknek. A 83-ik számú dán görbe késnek is párja itt előfordult, hossza csak 8 cm.

Nagy lapos, hajlított kőeszközök és hajlított kőkések, a római calculusokhoz hasonlóan idomított (s Tordoson is talált) jáspis darabok fordulnak elő. Igen ritka, és szép egy fényes fejerre égetett porzellán jáspis kőkés.

Egy más világos-sárga jáspis kőkés oldalán, a fűrész fogak szabályos pattogatás által, (IX. tábla 4-ik ábrája) míg egy barna jáspis kőkés mindkét oldalán befűrészeléssel vannak idomítva. (IX. tábla 5-ik ábrája.)

Sajátságos egy 4.5 cm. hosszú, sárga jáspis kőkés, melynek hegye sarló alakú elhajlásban görbített idomítás által, fel-

ső élén apró sűrű, és igen finom fogaknak megkezdett kidolgozása látszik; mi erősebb kő, vagy érc eszköz, használatát bizonyíthatja.

Különböző alakú kisebb dörzsölők, simítóok, köszörük és parittyák kövek vannak; ez utóbiak nagy mennyiségben, s nagyobb kőlapok, melyen simítottak.

A fejszék, balták, csákányok, vésők, kőgyaluk, vésőbalták és szekerczék anyaga itt is amphibolit, homok és kékes, kovasavtól áthatott agyagpala, kovapala, jáspis trachyt és trachyttuff.

A vésők alakja, nagysága is, a tordosiakéhoz hasonló, s olyanok, mintha most simították volna csak.

Feltűnőbb egy 9 cm. hosszú, alig 2 cm. széles kis hosszú véső.

Egy hasonló nagyságún, kissé furások vannak valószínűleg nyeléhez való megerősítésének céljából. Első átfurt vésscske!

Megemlítendő egy amphibol csákány fele, melynek hossza 13 cm.

A szekerczék alakja tojásdad, vagy párhuzamos élű, s csiszolásuk művészi.

Egy szekerczéknek előkészített, de eltört darabján, igen feltűnő finom az idomítás felületének apró pattogatása által.

S bárha mindezen eszközök alapja, nagysága, azonos a tordosival, de kidolgozásuk sokkal szebb; sőt egy bizonyos leírhatlan különbség észrevehető rajtuk.

Egy csákánynak megtalált furás magcsája, s kőlapocskákra alkalmazott, megkezdett kicsiny furás; az eszközök itteni furására is utalnak. Ép eszköz itt is alig található.

Fellette nevezetes egy trachyt csákány tört darabja, mivel azon a furás műveletét tanulmányozhatni. Az alig megkezdett proba furások okozta körök érdes felülete, nedvesítve alkalmazott porond és szősz használatát tisztán kivehetővé teszik, (a IV. tábla 8-ik ábrája) melyet nem a bronz eső de lágyabb anyaga csőnek használatához alkalmazhattak csak.

Egy másik igen nevezetes lelet egy rhomboeder alakú, henger idomra csiszolt, mindkét végén sérült oszlop töredék, világos szürke finom trachyttuffból; melyre 6 drb. jegy, vagy betű van kereken vésvé. Egyik **D**, másik **E** alakú; mely utóbbi a 3001, s a szalag végső jegye: a 2633 trojai carousseleken sokszorozva előfordul. A kő szélessége 5 cm. magasságának átmérése 2 $\frac{1}{2}$ cm., sugara 2 cm. (IV. tábla 5-ik sz. ábrája.) A symbolum tanulmányozóinak igen lényeges adatot nyújthat, a telep lakók eredetének felfedezéséhez. S mert ezt is sa-

játkezőleg találtam, kétségtelenül eredeti, más későbbi népektől sem jöhetett oda, mivel ezen telepen római, vagy más építkezés maradványa nem található.

Ezen telep általam kutatott felső rétegén sem található ép edény példánya; sőt az edény töredékekből is, csak a kisebb részletek lehettek. (A IX. tábla 24 és 25-ik ábrái mint karcolatok ezek részletein fordulnak elő.)

Kezdetleges kivitelű, eredeti szép mintegy 50 féle mintázat fordult elő rajtok, s bárha egy sem hasonló a tordosiakhoz, mégis alkalmasint azon egy korból valók.

Anyaguk kavics, és poronddal vegyített. Gyakori itt a szürke tályogból készített is.

Színök vörös, fekete és barna, valamenynyi jól kiégett szilárd agyag edény, s nagyon ritka a szárasztott példány.

Diszítésöket, körömmel, vagy a kéznek végig húzott s benyomott ujjaival eszközölték; bélyeg és dombor ékítések, vízszintes vonalok közé hintett 3 szögek, vagy finom picziny pontozatok fordulnak elő.

Dült négyszögek, kettős keretének közén sűrű ferde vonalok, függőleges párhuzamos vonalok között beszurdalt veszőcskék vagy pontoeskák és szöglet vonások vannak.

Egyszerű, vagy kettős, és többszörös zig-zug vonalok köze, pont és vessző vésetekkel kitöltve.

Igen szépek a 3 vonalos, dült négyszögek. Továbbá egyes vonalozásokból, egy más felibe állított kúp alakú fél körök lapja, váltva simán van hagyva, vagy pont vésetekkel betöltve; mely mintát, a vidék husvétii piros tojásain ma is feltalálhatni.

A szürke edényeken továbbá, alig benyomott kis pontokból, sűrűn behintett díszítés van; ezen mintázat Tordoson nem fordult elő.

Egy edény füle pedig, kis kör alakú bélyeg díszítést bír.

Egyetlen festett edény részlet került innen ki, melynek világos szürke, igen kemény jól kiégett alapján, vörös, szélesebb szöglet vonalozások vannak. Ezen kis csésze töredék alyán van a VIII. tábla 49 sz. edényaly symboluma, mely H alakú s vörösre festett.

Egyik vizmosott, kisebb árok oldalából, egy 8 cm. magas füles edény került ki, alakja egészen hasonló a theás csészéhez. Felső szélét, benyomott kéz ujjak díszítik; igen eredeti kezdetleges mű.

Van egy, az 1116-ik számú trójai tálakhoz hasonló 30 cm. hosszú, durva, agyag tál részlet, alakja ovál, oldala 4.5 cm. magas.

Finumabb továbbá, egy vörös agyag-tál darab, mely külső szélének felső oldalán kerek szopókával bir.

Több féle alakú agyag gyöngy fordul elő, köztük Schliem. 2353. számához hasonló, némelynek anyaga a közeli csillámpala telepre utal.

Halommal találtam, s többnyire egy helyen, a miniatúr vasak, tálak, füles és fületlen sima kis fazékokat, hasonlók Schliem albumának 100-ik tábláján láthatók.

Egy talpas ivó edény picziny példánya mutatja csak be az ivó edények egész alakját, melyből itt és Tordoson is, számos töredék fordul elő.

A VIII tábla 50-ik számú edény-aly simboluma, egy ilyen talpas ivó edény alyán fordul elő. Mely egy növény levél alakú karczolat; a szárát képező vonalra közepén, más vonal keresztibe rovatott; az egészet pedig zig-zug vonalu szalag díszítés körzi. A levél alyától kiinduló függőleges zig-zug vonalozás Schliem szerint, a villám jelvényét ábrázolná; (azonban nem feltehető, hogy az alulról is felcikkázó villámot akkor már észlelték volna.) Hasonló jegyei a villám és levél rajznak 3233, 3338, 2948, 2601, 314, 2900, 315, 452-ik számú carvosselein láthatók.

Itt is találtam továbbá, de csak sima vastag, agyag kerekeket. Kupalakú kisebb nagyobb agyag nehezekeket lyukasztva; egy ilyen példanyon van a IX tábla 26-ik ábrája; a körben alkalmazott keresztelés s mint Schliem, 2948-ik edényén látható, szintén előfordul, mely nehezeké aljának karczolás, a VIII. tábla 51. számú symboluma.

Az edény fülek, kerekek, 4 szögű, egy és két nyilásuak; hasonlók a Schliem. albumnak 2475-ik számú edény füléhez. Madár orr, és kakas taréját ábrázoló edény fogantyuk vannak, milyen Schliem. 1673. számú edényén látható. A csücsök díszítések szintén itt is változatosak.

A tordosiaktól eltérő ujdonság itt az égetett, vagy csak szárazított agyag hasábok, melyeket agyag pogácsáknak (Kuchen) vagy rudacsáknak is lehetne nevezni. Humboldt földevőire emlékeztet, kik tápláló füvekkel gyurt földet száraztanak, és szükség esetén, vízbe feláztatva költik el.

Az égetett rudacsákat simitóknak is lehet tartani, melyekből 4 szögű, és kerek 20—22 cm. hosszú rudacsák, vagy hasábok vannak; két végök hengeresre vékonyított, a szárazítottak, aly lapos, és felülete hengeres, s 4—7 cm-ig szélesek.

A tordosiakhoz hasonló agyag bálványocskák, csak egyetlen példánya fordult elő, s ez egy 4 cm. magas, 8 cm. széles, vörös agyag, női szobrocskának dereka (VII. tábla 5-ik ábrája)

Karjai félig töröttek; hasonló e bálványderék, a trójai 562. számú márvány idolhoz. *A 2-ik egy 5 cm széles* alabástrom kereszt alakú idol, hasonló a trójai 562, 563, 564, 566, 578-ik számú bálványocskákhoz. Ezen fejnélküli, s ember derekat ábrázoló idolt a VII. tábla 7-ik számú ábrája mutatja be.

Kérdéses még egy, a Schliemann albumának 2475. számú leletéhez hasonló alakú tárgy, mely egy 9 cm. széles, s 3 szögű természet alkotta lapos, homok kő darab, egyik szögén átlyukasztva. Egyik lapján észrevehető, s elszortan lévő 7 pontozatáért inkább amulettnek mondhatni, bárha alsó élesített oldalért, vakaró eszköznek tűnik fel. (IV. tábla 7. ábrája.)

Az ősz régészeti VIII. congressus kiállításán, egy inkább körtve alakú ilyen átlyukasztott kő-amulettet láttam Végh Adorján ur osztályában.

Nándor.

Az ismertetett nándorvályai teleptől nyugati irányban 2 k. m. távolságra találtam Nándor falu „La Keremide“ nevű lapályos határrészén, a 3-dik kőkorszakbeli telepre, (ezen völgyben, mely szintén a Peták patakának jobb partján van) 1 m. átméretű szántóföldek alatt.

Felette római építkezésre párkányzatos, és mintázott 2 cm. vastag cserép darabokra találtam, melyet azonban már csak alig fed 15 cm. átméretű televény réteg. Oláhul a cserép „keremide“ innen a hely neve is.

Ezen telep alatt folyó patakocska magasabb partfalán 1.5 m. mélyen szén darabok, hamu, s unio pictorum töredékeire találtam, mely lelet közt egy 11 cm. hosszú, horgos vas-szeg is volt.

Ettől nyugoti irányban 2 k. m. távolságra Nándor helység fekszik. A falunak, a völgy határát képező szögletét 25 méter magas mészsziklák zárják el, csak a „Peták“ pataknak hagyva medret.

Ezen sziklakapú délfelöli fensíkján „La Pestere“ nevű legelő alatt, a kőkorszakbeli 4-ik ürtelepre találtam, mely magaslatról Felpestes völgyének ismertetett három telepére, oly könnyen lehetett örködni. Még nem kutattam csak az oldalán aláguruló egyes leleteket gyűjtöttem egybe. Homokkő csákány darab, vésők, jaspis és quarcz szilánkok ezek, s igen szépen mintázott edény darabok, melyekből feltűnőbbek: egy barna agyag kanna részlet (V. tábla 3-ik ábrája) diszítése: függőleges megszakasztott vonalozások, melyek egymásból kifolyó beszurdalt veszszőcskékből állnak.

Egy vörös agyag edény darabján pedig, sorban bevéselt mélyebb pontsor felett, agyag körlemezek vannak, míg alább ferdén alkalmazott rövid vonalak kissé hintett, picziny pontcsékek, rézsutos sávot képeznek.

Az agyag körlemezek felragasztását bizonyítja egy világos barna kanna darab, melyen a lehullott, egyes picziny szemcsék benyomása által okozott mélyedések helyei, megmaradtak. (V. tábla 6. ábrája.)

Igen szép egy barna edény töredék, rézsutos vonalokból alkotott sima lapján, kivehető agyag körlemezek felragasztása által készített virág-diszítés (V. tábla 8-ik ábrája). Többféle mintázatok közt feltűnőbb még egy rovátkolt domborkörű diszítés: s apró 3 szögű bélyeg ékítés.

Továbbá egy edény finom darabjának sárgás fehér kemény alapján, idomtalan vonalú festések vannak (mely mintázat a vidék husvétii tójasain szintén előfordul. (V. tábla 11-ik ábrája.)

Nándori barlang.

Ezen szikiatelep csaknem falmeredek hegyoldala, mintegy 12 m. széles 8 m. hosszú, kisebb barlanggal bir. 1877-ben kezdett alapos ásátását bevégezni szándékom, miután alig megkezdett kutatása is igen nevezetes lelethez jutott.

Mintegy 7 cm. vastag quarex réteg alatt, a leletek különbözősége miatt, 3 féle culturréteget találtam.

Vörös mázos római eserép edény alatta bronzkori lenese, s csücsök diszítésű edény töredéke volt; míg a legalsó barlang iszapban; korhadt fa, szén, hamu, jaspis szilánk, egy emberi kéz közép izülete, s nagyobb állatnak idomitott esont darabjai mellett, talán egy ütő eszköznek faragott, 36 cm. magas szarvas agancs tövire találtam, nagymenyiségű mész-kő apró részletei közt; mely Dr. Koch Antal ur meghatározása szerint „*cervus megacerus*“ Hartm. agancsának részlete. Ezen nevezetes leletet Dr. Koch Antal ur már 1877-ben az „Erdélyi muzeum“ 8-ik számában ismertette.

Sem Lubbock műve 11-ik oldalán, sem Quenstedt sem Zimmermann nem említ emberkorban élő óriás szarvasokat; ez tehát első előfordulási esete ezen diluvial állatnak.

Még előfordultak itten madár csontok, bos urus zápfoga; disznó agyar, lapos simitóvá csiszolva; végig húzott ember ujjak által diszített, durva edény töredéke, mely ékítést a székelly föld edényeiu ma is láthatni.

A lencse diszítósú fényes, barna edény részletekből szép példányok fordultak elő.

Egyiken rézsutos vonalakból alkotott függőleges sávok felett, sorban felragasztott agyag körlemezeket látunk. Egy másikon pedig: egymás felibe függőlegesen állított, s megszakasztott dombor laposkák felett agyag körlemezek vannak. (V. tábla 7-ik ábrája.)

Az edények oldalán levő csücsök diszítések közt, itten nevezetes egy élre lapított, majdnem párkányt képező, csücsök diszítés.

Kersetz.

Ezen nándori barlangtól északi irányban, mintegy 8 k. m. távolságra fekszik Kersetz község.

Észak-nyugoti részén a „Grohotye“ nevű hegy oldal, lapályosabb lejtőjén, mely a „Trestyie“ nevű patakocska balpartján van, a neolith kőkorbéli 6-ik telepre találtam 1877 favaszán, melyet szántóföldek fednek, s melynek művelése egy helyt abban hagyatott a rajta levő római nagyobb építkezésekért, hol 6 cm. vastag finum római nagy téglá darabok, kőfal, s 2 cm. vastag eszerép részletek vannak.

Ezen telepet sem kutattam alaposabban, csak egy alantabb fekvő rétegből gyűjtöttem néhány sárga jáspis kőkest, szilánkot, s ezek mag köveit.

Algyógy.

És most a „beszurdalt ékités“-sel diszített kannáiról nevezetes gyógyi kis barlangot mellék telepeivel fogom röviden ismertetni.

Szászvárostól keleti irányban 11 k. m. 3 negyed órai távolságra a Maros jobb partján fekszik Algyógy község.

Északkeleti végén, a Kőalya nevű mésztuff szőlőhegy oldalán, több barlang öblösödés közt mintegy 4 m. széles 3 m. hosszú kis barlangra találunk, melynek 1876-ban sirbolttá lett átalakításával, a napszámosok egy temetkezési helyre s diszes edényekre találtak, a kik kiméletlen munkálatokkal csontot, edényt, ugy egybetörték, s elegyítették, hogy alig voltak azokból egyes nagyobb részletek megmenthetőek. A temetkezés, és edények előfordulási viszonyáról azonban alapos felvilágosítást a munkások már alig tudnak adni.

Ezen barlang leletekből egy kanna alya, s több edény részlet van gyűjteményemben.

A szászvárosi ref. gym. kis gyűjteményibe pedig egy épebb kanna, s szintén edénytöredékek, az emberi csontváznak egyes részletei és a koponya felső része jutott.

Ezen kannák remek díszítését Dr. Voss, mint beszurdalt ékítést ismertette (Eingestochene Verzierung.) tavalyi régészeti gyűlésükön, (s ez berlini folyóiratokban meg is jelent.)

A munkások állítása szerint, ezen csontváz alig feküdt 60 cm., míg a kannák más irányban már 1-20 m. mélységben lettek volna. Nem tudhatni tehát biztosan, hogy a halottal egy korbellek a kannák? vagy a csontváz töredék lesz egy későbbi halotté?

Hogy utólagos ásatás után 1-50 m. mélységből is kerültek ki beszurdalt díszítésű edény darabok, ezt Sándor János urtól tudom, ki maga vezetett itt egy utólagos kutatást; hol később magam is ásattam s 1 m. mélységre több edény töredék közt lenese ékítésű edény részletet, madár, bos urus csontokat, egy fej nélkül való vasszeget és sárga jáspis kőszilánkokat találtam.

A barlang kijáratánál pedig 1-50 cm. mélységben, 2 kőszekerézére találtam.

Az egyik amphiból gneiszből van, idomtalan alaku s aránylag csekély átfurással, hossza 6 cm., szélessége 4-5 cm.

A másik szabályosabb s párhuzamos élű, homokkőből van, hossza 13 cm., szélessége 7-5 cm. s elhajlott élű. Alakja hasonló a „Catalogue de l'exposition préhist. 1876. Budapest“ című művének 67-ik lapján levő, Fertő tavából való szekercéhez, mely gróf Széchenyi Béla gyűjteményében van.

A barlang hegyhajlásának alyában, a sirbolthoz vezető út készítésénél 70 cm. mélyen, egy agyag mericzét s 3 kannát kaptak a munkások, melyek beszurdalt ékítéssel vannak ékítve; ebből a mericze s egy kanna a ref. gym. gyűjteményibe, míg egy sima és egy díszített tört kanna birtokomba jutott.

A barlang lapályosabb hegyoldalának szőlő ültetés által történt művelésekor pedig, 1-5 m. mélységig, sok eszerép töredék és kevés kőeszköz részlethez jutottak a munkások; ezek szintén a ref. gymnasium tulajdonai.

Nevezetesebbek innen egy a zsebporakhoz teljesen hasonló, lapított, kup alaku, sima oldalu, párkányzatos, sérült ivő pohár: magassága 8 cm. és felső átmérete 5 cm.

Továbbá két piciny tört fazék, lenese díszítéssel, egy öntés forma homokkőből, melyre egy patkóhoz hasonló alakuminta van mélyen bevésve.

Egy simított disznóagyar, 2 drb. csont ár töredék, kőcsákány darab, gabnadörzsölő készülék s egy szekercze alaku porondkő, megkezdett furással. Mely művelet már nem esővel, de

hegyes érc rudacskaival tétethetett; a köven levő kupalaku mélyedés legalább ezen feltevésre enged következtetni.

Az itten talált cserép edény részletek azonban később korra vezető diszítésűek, bárha neolith kőkorbéli edény darabok is vannak közöttük.

Számos ezeken az apró kockázatokból készített sáv, dombor körü és bélyeg ékítés.

De feltűnők és művészi kivitelű czifrázatok: a párhuzamos szögvonások, melyek közei alig bevéselt sűrű, apró pontozatokkal vannak betöltve.

Továbbá ugyan ilyen művészi kivitelű sávokból vannak arabeskek, nagyobb edény töredékeken s egy picziny tálcza alaku edény részletén, mely utóbbinak oldal párkányzata alig 5 mm. magas.

Egy másik edény darabján, a párhuzamos vonalok közeit, apró pontozatok és dült, sűrűn alkalmazott finom vonalozások váltva töltik be, mi igen ritka diszítés s elő jön Schliem. 474 urnáján.

Továbbá cannelirozásszerű kivitelben: dült és köralaku diszítések; hasonló kivitelű ékítés Schliem. 1822 számú edényének dombor diszítése.

Mindezen edények igen finomak s mig kívül fényes sárgás vörösek, belül feketére égettek.

Ezen telephelyről gyűjteményemben van a beszurdalt ékítés remeke: egy fényes fekete finom kanna részlet, továbbá egy egyenes, lapos, felragasztott 8 cm. hosszú edényfűl, szintén szépen diszítve.

Több négyszögű agyag pyramis közül, egy 15 cm. magas, melynek feketére égetett 3 oldala, tűzben való használatát bizonyítja.

És az első caroussel alaku agyagtárgy, mely azonban sima s csak félig üregezett.

Egy más ilyen darab már pontokkal czifrázott, mig egy csonkított kupalaku szintén csak félig üregezett és Schliemann-tól Vulkannak elnevezett agyag tárgy a gym. tulajdona s alakja hasonló Schliem. 448 sz. leletéhez, melyet Vulkannak azért nevez, hogy alakjuk hasonló azon halmokhoz, melyek a Hephaisztos által elégetett hősök testének hamvait fedik.

A szikla anyagának befolyásáért itten minden leleten mészcrustatio van.

Ezen telep kannáinak beszurdalt diszítéséhez hasonló kanna darabokat, a nándori barlang sziklatelepén is találtam, mely előfordulási eset, a két barlang egykori népére vezethet.

Itt is, mint a nándori barlang felett, szintén egy szikla-

telep van; 2 k. m. távolságra a szítás malmok körül pedig, más 3 kisebb telepre találtam, a miért Gyógyot azon nép törzsenkint lakhatta.

Ezek közül egyetlen telepet sem kutattam alaposabban, és ez okból csak a felette levő szántóföldekről gyűjtöttem durva edényrészleteket, kevés kőszilánkot és opalisált durva üveg darabokat.

A barlang alól kikerült s birtokomba levő kanna (V. tábla 4-ik ábrája) 9 cm. magas, 11 cm. széles, barnás vörösré égett agyagból van, füle törött, mely azonban egyik párja szerint hasonló volt az „Antiquités préhist. de la Hongrie 1876. XIX. tábláján levő 1-ső számú edény füléhez

A kanna felnyuló öblösödése is törött. Diszítését különböző irányu sűrű vonalozások teszik, melyek egymásból kifolyó beszurdolt picziny vesszőcskékből állnak.

Párkány diszítése: sorban egymás mellé alkalmazott, ilyen rövid vonalozásokból áll: Lejebb megszakasztott négy soros sujtássor van, felnyuló öblösödéséhez alkalmazottan.

Mig ezalatt a párkánydiszítés ismétlődik, mit azonban 3 soros már szögvonású 4 soros sujtássor követ; ebből, a 4 irányban szögalakra vont ékalaku bevészt diszítések a kanna domboru alyán találkozva, négyszögü sima csillagformát alkotnak rajta s ez teszi oly diszessé a kannákat.

Egy második kanna alyán, mely szintén a barlangból került, az alávont s beszurdalt ilyen diszítés, már 7 irányban alkot szögeket, a kanna domboru alyán 7 szögü csillagot képez. (IX. tábla 27-ik ábrája.)

Kivitele ezen diszítéseknek művészi.

Az említett kis mericze pedig, szintén a kannákhoz hasonló beszurdalt diszítéssel bír; magasra felnyuló füle és domboru alya van.

K u d u *)

Végül még ismertetnem kell röviden a kudu neolith kőkorbéli telepet bemutatott nevezetes leleteiért.

Kudu község Erdély északi részén, a Szamos mentén, Szolnok-Dobokamegyében van, mely falnak határán 6 kisebb s a Kuduval szomszédos Csicsó-Keresztur község „La Podur“ nevü határrészén pedig, a 7-ik nagy telepre találunk. Culturrétegek az eke vasától részben fel van tárva.

*) Kudu már nem Hunyadmegye; de szívesen engedünk az ismertető buzgalmának, ha már egyszer rászánva magát a nyilvánosság bírálatának kiállítására, nem kíván elhagyni semmit, a mit kutatásai közben feljegyzésre és ismertetésre méltónak talált.

1867 óta kutat időnként ezen 7 törzsben lakott telepen kudui birtokos, Rác Gyula ur, ki azt akkor vadászat alkalmával fedezte fel.

Legmagosabban fekvő örtelepe, a Szamos bethleni hidjánál van, a folyó jobb partján emelkedő, még kudui határhoz tartozó „La Podele“ nevű magas hegy élén. És itt egy nevezetes előfordulási eseményt kell, hogy elmondjak, melyre földtani kutatásom vezetett.

Kevés távolságra ezen teleptől, egy nagyobb árok 2·40 m. mélyen fekvő, 1. m. átmetszetű kavics medenczéjéből: vörösre égett durva agyag edény és szén darabocskákat vettem ki munkásaim csákány ütéseinek segélyével. A felette levő 1·40 m. átmetszetű rétegben pedig, csak szén darabokból álló vékony sávnak. vizmosás által történt képződésére találtam. Mert a 2 méterrel magasabban fekvő távolabbi neolith telepről, csakis ezen egyes kis eserép és szén részleteket, bajosan moshatta vagy sodorhatta ily mélységre alá a víz, talán feltehető, hogy ezen maradványok diluvium előtti emberektől erednek.

Ezen említett első telep alyában, a Szamos felől árkokkal kerített „vár“ nevű kis fensikon fekszik, a 2-ik örtelep, melynek megtekintésekor kőkorbéli edények részleteit s déli oldalán pedig egy 10 m. széles, 160 m. hosszú, vörösre égett kavicsos földrétegre találtam. Megégett, vastartalmu agyag tömzsök fordulnak elő ezen 1 m. mély rétegnek alyában is, némely vékonyabb agyag edény részlettel vegyesen.

Mig ismét egy 3-ik telep a falu nyugati részén levő temető éjszaki oldalán; a 4-ik és nagyobb a temető keleti oldalán, az 5-ik a faluban helyt, a 6-ik a falutól éjszakra fekvő szőlőhegyek alyában van.

Ezen hegyhajlások adták a kolozsvári muzeumnak azon ismeretes bronzleleteket, melyek talán már a gallok által kerültek hazánkba s vagy általuk, vagy még a neolithkőkor telepeitől lehettek lakásuk közelébe rejtve (valamennyi nagyobb kövek alá.)

A Szamos hidja feletti említett magas telep mély árkanak partfalába volt pedig rejtve az eddig ismert legnagyobb vörös réz csákány, mely szintén a kolozsvári muzeum tulajdona.

Ezek közül alaposabban még egyik telepet sem kutattam, csak a következő nevezetesebb leleteim vannak azokról.

Egy 15 cm. hosszú, 3 cm. széles sötét quarcz-pala hosszú kézi véső, melynek éle félhold alakra csiszolt, a mi ritka előfordulási körülmény.*) Felső keskenyebb tompa végire tett ütése, mint a kézi használat nyoma láthatók (IX. tábla 10-ik

ábrája). Szép egy vörös jáspis szekereze, mely talán csak természetes alakjáért furatott át szekerezének. Hossza 10 cm.

A kettős keresztelés, mint a tűznek már említett vallásos symbolumával jegyzett agyag pala, lapos fejsze (IV. tábla 2-ik ábrája), melynek hossza 16 cm., alsó elhajlott élének szélessége 9 cm. Kettős keresztelésének tisztább rajzát a IX. táblán a 11. számú ábrája mutatja.

Egy 3·5 cm. hosszú, 1·8 cm. vastag bronz rudacska, mely ezen érez műveletének bizonyítéka (a Szamos hidja felett levő legmagasabb telep felső rétegén találtam).

Mint a pattogatás remeke, egy tűzkő domboru kis nyílhegy, mely 2 cm. magas és 1 cm. széles. Két oldala lefelé rovátkolt, picziny szögekkel bir, s két alsó végének pedig lefelé hajlottak szögei (IX. tábla 8-ik ábrája). Szébb ez a dán nyílhegyeknél, melyek Schmidt Valdemar „Notice“ czímű művében a 26, 35, 39-ik oldalakon, mint a Kopenhágai muzeum nevezetes tulajdonai, vannak bemutatva, és Lub. I. művének 119 és 120-ik számú nyílhegyeinél. Feltűnően hasonlítanak hozzá a Schliemann Mykenaei negyedik sírjából került és német műve 313. lapján ábrázolt obsidian nyílhegyek közt a felső sor utolsó (3-ik) és az utolsó sor utolsó előtti ábrája.

Míg egyik domboru felén a pattogatás bevégezetlen, addig másik hasonló domboru oldalán, az remeken befejeztetett.

Van még több lapos alyu magtörő és parittyakő s csákányrészlet; megtekintésekor ezen telepnek obsidian, szarukő, jaspis és tűzkő szilánkokat, eszerépedény részleteket, s egy homokkő lapot is találtam, megkezdett furással.

Kudu edény részletein: a gyógyi, nándori barlang, és tor-dosi edények alakja, finom szép díszítései felismerhetők.

És evvel az ismert és általam felfedezett, kutatott telepek s nevezetesebb leleteinek leírását bevégeztem.

Z á r s z ó.

Midőn a kőkorbéli telepek kutatását megkezdtem, hazánk egyik tekintélyes római régésze hasztalan fáradságnak nyilvánítá; állítván: felirat nélkül bizony meghatározni mitsem lehet, s ez okból a teleplakók eredetének ismeretéhez sem juthatni.

Nem zavartatva ezen véleménye által, a megkezdett kutatásokat folytattam, érezve, hogy eredményhez fogok jutni. Mely

*) A Catalogue de l'exposition préhistorique a Budapest (1876) 182 lapján a fig. 133 hasonló élű vésőt mutat.

hitem és törekvésemben nem is csalódtam; mert a teleplakók eredetéhez, korának kiszámításához anyagot s talán lényeges adatokat nyújthatok és régészeinknek, melyeket a rétegek behatóbb tanulmányozása s leleteimnek, a trojai leletekkel való egybehasonlításából nyertem; miután szerencsés voltam rátalálni Tordos telepén, a történelem előtti Troja culturrétegének azonos bálvány képei, symbolumai, hasonló jegyekkel ellátott agyag kerekéi s sok más azonos leleteire (maga Schliemann is, hozzám intézett levelében felette fontos adatoknak nyilvánítja). Hasonló idomu bálványoskákat talált Cesnola is Cyprus szigetén, a hol szintény és árja mivelődés egyengeté a görög telepesek útját, s a hol hasonlóképpen az egyiptomi befolyás félreismerhetetlen.

Mind ezen előfordulási körülmények által talán kapcsolatba hozhatók hazánk és korának műtermékei, Phrygia és Egyptom culturnépeinek történelmével; mi Európa sötét útjaira némi fényt vetve, mint világító mécs, biztosabb alapot adjon, az eddigi időszámításoknak.

Kő és csont leleteimnek pedig a dán és angol ilyszerű eszközök azonosságából következtethetni, hogy ezen bevándorolt népnek egy része innen, éjszakra települve, talán délről vitte magával a culturát.

Schliemann „Bericht“-jében magyarázott trojai symbolumoknak a tordosiakkal való azonossága folytán, nem csak az lenne továbbá megállapítható, hogy a telep lakói az és árja fajból valók, de azon törzsnek eredeti lakhelyéhez is elvezethet, a honnan hazánkba szakadt, bizonyítván egyszersmind: hogy itt a kőkor neolith szakában lakó nép inkább bevándorló, mint autochthon volt. S hogy a civilizált népek műveit, talán településsel hozta magával, együtt használván olcsóbb kő- és csont eszközöket a drágább érez eszközökkel, melyek akkor még bajosan voltak megszerezhetők, s melyekhez legfelebb cserekereskedelemmel juthattak.

Schliemann „Bericht“-je 25-ik oldalán oda nyilatkozik, hogy Trojának kőkori lakói Bactria indogerman fajából valók lehettek.

Mely véleménye szerint, Troja és Tordos azonos leletei s árja symbolumai alapján, hazánk kőkorbéli telepeseinek is indogermanoknak kellett volna lenniök, mit azonban bajos lenne következtetni. azon egyetlen runához hasonló jegy alapján, mely a IV. tábla 5-ik ábráján fordul elő, a nándorvályai rhomboéder alakú, hengeres idomra csiszolt oszloptörödéken.

Újabban Fligie, Benfey és Latham, nem is Ázsiából vezeti Európába az és árja népet, de azok bölcsőjét Fligie Délországban véli feltalálni.

S mégis Tordos leletei, valamint az ethnografiai egybeahasonlítások inkább csak Afrika sivatagjaihoz és Ázsia őserdeihez visznek vissza.

E. Burnouf, Chinában leli meg a kereszt-jegyeket, mint számokat. Indiában templomok romjain pedig mint vallásos értelmű symbolumokat.

Chinára vezethet még a VII. tábla 11 számú chinai jellegű bálvány képe.

Egyiptomra pedig a 13-ik számú pólált bálvány, ha utánzása akart lenni a tetemvázaknak.

A 9-ik számú egyiptomi arczurna töredék, melynek hajviseletéhez hasonlóan fésülik hajukat e megye oláh leányai.

A 12-ik számú égetett arczu bálványfej, ha annak äthiop eredete talán, feketére történt égetése által lett bemutatva.

A zománczozott és opalokkal kirakott pasta gyöngy.

Végül, a leírásomban 11 szám alatt bevezetett homokkő idol, mely a Trojában talált s Egyiptomra vezető 604, 608, 3064, 3472 számú bálványokhoz telyesen hasonló.

Ismertetett leleteim s azok előfordulása viszonyának alapján, ha ezen telepek korának kiszámításánál adatnak vehetnők, az általam tatált vörös réz, bronz és vas művellet kohászat maradványait, akkor azt kéne megállapítsuk, hogy a kelták lakták azokat, miután budapesti nemzeti muzeumunk igazgatója Pulszky Ferencz úr szerint a vasnak művelésit a 4-ik században, hazánkban, a kelták képviselték.

Kik, dr. Ribáry Ferencz szerint, az árja faj első hullámai voltak, s kiknek Tordoson talált árja sybolumai is bizonyíthatnák, hogy ily formán kelta volt lakója.

De feltéve, hogy az említett érczek művelésének ismeretét magukkal hozva, már a 4-ik századnál előbb is megkezdhették az őslakók ezen telepeken, s hogy rajtuk, vagy közvetlen közelükben, mindenütt csak római építkezések nyomaira találunk; s tekintve, hogy a római előszeretettel, csak olyan helyekre telepedett, hol már előbb is volt civilizatió; akkor azt kéne inkább megállapítsuk, hogy e telepeket, a dákgépidák lakták, kiktől történéseink után a különböző nemzetiségekből egybeállított római katona és polgár vette volt birtokába hazánkat. Ha a dákok ős lakói voltak tehát ezen telepeknek, fajok különbözőségit is feltalálni vélem Zsoszán, Nándor és Nándorválya egy korra vezető s mégis eltérő műveiken.

Azonban mert e telepek culturrétegeiben a dákok erősített lakásainak nyomai még elő nem fordultak; a dákokat sem tekinthetjük ezekért hazánk őskori telep lakóinak.

És így még egy ősbib kornak népit kellene azokon kereszük, mely csak is czölöpökre építkezett.

Mint hazánk legrégebb népiről, az agathyrsekről emlékezik Herodot, kik a Maris, az az Maros mentit lakták.

De ki állapíthatná meg és minő adatok nyomán, hogy ők lehettek ezen telepesek.

Az őskori népek kilétének ismeretéhez ős régészeink újabban ethnografiai egybehasonlítások segélye által is el akarunk jutni; rátalálni vélvén a mai népekben e telepek utódjaira. Nálunk azonban nem lehet ilyes adatok által kapcsolathozni Hunfalvy Pál szerint, a magyarok települése után bevándorolt oláh népünket, azok életével; vagy bebizonyítani akarni történelmi adatokkal azt, hogy népünk ezen teleplakók utódja valóban is lehetne.

Mert ámbár a hódító népek zsarnoksága, mint tudjuk a legyőzöttek nevét s részben lakások helyét megváltoztatja, hogy a dákok létviszonyára hazánkban nem csak a római, de a népvándorlás áradata is befolyást gyakorolt; mely folytonos átalakulási fejlődés következtében nem csak a dákok, de ezt megelőzőleg az őslakók is hódítójukba olvadva, részben mindig ismét visszatelepelehetnek anyanyiszor pusztított helyükre; mégis csak úgy lenne képzelhető, hogy ezen dáco-román telepes és gyarmatos egyveleg utóda oláh népünkben éljen, ha innen sem dák, sem római telyesen kinem pusztulva, már mint sláv, (szintén Hunfalvy Pál szerint) a később bevándorolt oláh népbe olvadt volna.

S bárha ethnografiai egybehasonlítások által megtaláltuk népünknel, nemcsak a kőkor egyes eszközeit, viseletükhöz tartozó cikkét, sőt a dákok használatában is Trajan szobrán egyaránt ott látjuk, még sem bizonyíthatják ezen előfordulási körülmények azt, hogy a dák lehetett az őskori telepek lakója, s hogy mint ilyen, népünkben éljen.

Trajan szobrán, megynék népinek rojtos hosszú felsőjét, a dákok viseletében megtaláljuk, fegyverének pedig maradványai a kőkori telepek egyes leletei lehetnek.

Erdővidékünk oláh aszszonya, azon csont hajakasztók párját vasból viseli, milyenek ezen telepen előfordulnak.

Továbbá husvétii piros-tojását is azon mintákkal czifritja, melyek a neolith kőkor edényein vannak.

Runáira is ugyanazon kezdetleges rajzok szerint varrja a fák, virágok, s állatok alakjait, a hogy ezen telepek leletein előfordulnak.

Haját felesucosodva tüzi fejére a hegyi oláh nő a mint a VII. tábla, 11-ik bálvány fején látható.

S ugyan e megyében fészeli egész haját balról jobbra az oláh leány is, miként ezen hajviselet, a 9-ik számú urna töredéken látható. Ezen telep kőmozsaraihoz hasonló alaku tölgyfa mozsarakban tör népünk még ma is sőt, mákot, s kukuricza-kását.

A kérdésre, hogy ezen telepeket ki lakhatta? népünk határozottan azt feleli, hogy óriások lakták.

S tekintve, hogy a népek inkább csak őseiknek történetét, regélik, mesélik, azt is feltehetnők, hogy a neolith kőkor emberének megállapított magasabb voltát, mint annak utódja tudja.

Valamint, hogy „Dolme“ szóval fejezi ki a halmokat, melyekben, mely szóban a dolmeneket fedő halmok elnevezésére ismerünk; mégis mindezen elfogadható, egybehangzó, összehasonlítások folytán, lehetőségét annak; hogy a neolith kőkor emberének utódja, oláh népünkben élne, történelmi adataink Hunfalvy Pál szerint megdöntik.

Midőn tehát gyűjteményem leleteinek, a trójaiakkal való egybehasonlítása alapján meg leend állapítható, hogy ki lakta ezen őskori telepeket? Honnan eredt nép volt? Minő korban élt, benszülött vagy bevándorolt, s melyik fajból való volt, hogy hazánkban az agathyrzek, vagy dák-gepidák voltak-é azok, s hogy élhet-é oláh népünkben, hogy civilizált népek és rómaiak műveit cserekereskedelem által vagy településekor hozta magával?

Ia mindezen kérdések mind egyedül illetékes tekintélyek, ős régészeink által megoldva lesznek; törekvésem céljához csak akkor jutottam el.

Szászváros, novemberben, 1878.

A táblák magyarázata.

I. tábla:

A tordosi neolith kőkorszakbeli telep helyrajza.

II. tábla:

A tordosi telep egyik mély árkanak kereszttszelvénye.

III. tábla:

A tordosi telepen talált sirnak átmetszete.

IV. tábla:

1-ső ábra: Csont csákány bos urus lábszár csontjából, 17 cm. hosszú, 4 cm. átméretű. Nándorvályai.

2-ik áb. Agyag palából lapos fejsze, 16 cm. magas, szélessége pedig élinél 9 cm. Kudui.

3-ik áb. Bevégezetlen görbe kés bos urus szarvából, 13 cm. hosszú, lapjának szélessége 4-5 cm. Tordosról.

- 4-ik db. Porondkő mozsár, magassága 8 cm., hossza 28 cm., szélessége 16 cm., üregének mélysége 8 cm., sugára pedig 6 cm. Tordosi.
- 5-ik db. a) b) Világos szürke, finom trachyttuffból romboeder alaku s hengeresre csiszolt mindkét végén sérült oszlop töredék, 6 db. bevéssett jeggyel, 5 cm. széles, 2,5 cm. magas, sugára 2 cm. Nándorvályai.
- 6-ik db. Quarcezból kőkések idomítója, 4,5 cm. hosszú. Zsoszáni lelet.
- 7-ik db. Homokkőből lapos amulette, 9 cm. széles. Nándorvályai.
- 8-ik db. Trachyt csákány tört darabja, 6,5 cm. hosszú, 9,5 cm. széles, 4,5 cm. széles. Bemutatja a furás műveletét. Nándorvályai.

V. tábla.

- 1-ső db. Sötét szürke cserép edényrészlet Tordosról. Hasonló minta Schliem. 742-ik számán jön elő.
- 2-ik db. Fekete cserép tál töredék vörös folttal Tordosról. Hasonló minta Schliem. 578-ik számán jön elő.
- 3-ik db. Barna cserép kanna töredék, apró vessző alaku bevéssett ékítéssel, a nándori sziklatelepről.
- 4-ik db. Vörös barna cserép sérült kanna, vessző alaku bevéssett ékítéssel (mész crustatióval), Algyógyról. 9 cm. magas, 11 cm. széles.
- 5-ik db. Vörös cserép edényalja nádfonás lenyomattal, Tordosról.
- 6-ik db. Világos szürke agyag edényrészlet, lencse alaku kivágott agyag körlemezekkel díszítve, nándori sziklatelepről.
- 7-ik db. Szintén ilyen a nándori barlangból.
- 8-ik db. Szintén ilyen cserép edényrészlet, a nándori sziklatelepről.
- 9-ik db. Világos vöröses cserép edényrészlet Tordosról, hasonló minta van Schliem. 738-ik sz. leletén.
- 10-ik db. Sötét barna cserép tál részlet csücsök díszítés és fekete festéssel. Tordosról. Hasonló minta van Schliem. 722-ik sz. leletén.
- 11-ik db. Sárgás fehér kemény cserép edényrészlet, barna vörös asphaltos festéssel, a nándori sziklatelepről.
- 12-ik db. Sárgás fehér finom cserép edényrészlet vörös festéssel. Tordosról, hasonló minta van Schliem. 720-ik sz. leletén.

VI. tábla.

- 1-től 30-ig db. Cserép edényalakú sima lapjaira vésett különböző jegyek. Tordosról.

VII. tábla.

- 1-ső db. Finomabb vörös agyag ép kerék Tordosról, jegyei hasonlóak Schliem. 344, 333, 361 caroussel jegyeihez.
- 2-ik db. Vörös agyag tört kerék Tordosról, jegyei hasonlóak Schliem. trojai 452, 166, 105, 111 stb. caroussel jegyeihez.
- 3-ik db. Barna agyag tört kerék Tordosról, jegyei hasonlóak Schliem. trojai 2631, 2517, 2536 caroussel jegyeihez.
- 4-ik db. Vörös réz karperecz Tordosról.
- 5-ik db. Vörös agyag női szobrocskának dereka, 5 cm. magas, 8 cm. széles, nándorvályai.
- 6-ik db. Emberi szobrocskának dereka világos szürke agyagból, 6,5 cm. magas, 7 cm. széles, Tordosról.
- 7-ik db. Emberi derekat feltüntető talabásrom idola, Nándorvályáról; hasonló Schliem. 562, 563, 564, 566, 578 számú idolkaihoz.
- 8-ik db. Ép bálványocskák vörös agyagból, 5 cm. magas, 3 cm. széles, Tordosról.
- 9-ik db. Emberaréz urna részlet, világos szürke tályoggal vegyített agyagból. 8,5 cm. magas, 9,5 cm. széles, Tordosról.
- 10-ik db. Női szobrocskának feje vörös agyagból, 8 cm. magas, 7 cm. széles, Tordosról.

- 11-ik db.* Női szobrocskának feje vörös agyagból Tordosról, a haját feltüntető mintázat hű másolata Schliem. trojai 552-ik számú bélyegzőin fordul elő.
12-ik db. Női szobrocska feje Tordosról vörös agyagból, 5 cm. magas, 6 cm. széles.
13-ik db. Ép bálványoska Tordosról, 8 cm. magas, 3 cm. széles.
14-ik db. Szobrocska feje vöröses agyagból Tordosról, 4-5 cm. magas, 5 cm. széles.
15-ik db. Szarvas állatot feltüntető tárgy fekete agyagból, Tordosról, 9 cm. magas, 5 cm. széles.
16-ik db. Kutyát feltüntető állatoeska barna agyagból Tordosról 8 cm. hosszú.

VIII. tábla.

30-tól 134-ik számig, cserép edényalak sima lapjaira vésett különböző jegyek. Tordosról

IX. tábla.

- 1-ső db.* Tarka jáspis vakaró kés, 5 cm. magas, 5 cm. széles, nándorvályai.
2-ik db. Sötét szürke 3 élű kőkés Tordosról, nyeléhez erősítése czéljából 2 bevéssett rovazattal. Hossza 7.5 cm. Párját Lubbock művének 34-ik ábrája alatt „Südeaxtnak“ mutatja be.
3-ik db. Sárga jáspis domboru lándzsa hegy, 5 cm. hosszú, 2.5 cm. széles, nándorvályai.
4-ik db. Világos sárga jáspis kőkés, egyik oldalára a fűrész fogak szabályos pattogatás által vannak idomítva, 4 cm. hosszú, 2 cm. széles, nándorvályai.
5-ik db. Barna jáspis kőkés, mindkét oldalára a fűrész fogak bereszeléssel vannak idomítva, 2 cm. hosszú, 1.5 cm. széles, nándorvályai.
6-ik db. Sárga jáspis apró nyilhegy, 3 cm. magas. Nándorvályai.
7-ik db. Obsidian picziny lapos nyilhegy, 18 mm. magas. Tordosi.
8-ik db. Remeken pattogatott domboru nyilhegy tizkőből, 2 cm. magas, 1 cm. széles. Kudui.
9-ik db. Homokkő idola, 5-5 cm. magas, 2-5 cm. széles, hasonló Schliem. trojai 604, 608, 3064, 3472 sz. idoljaihoz. Tordosi,
10-ik db. Sötét quarcz pala kézi véső, éle félhold alakú, 15 cm. hosszú és csak 3 cm. széles. Kudui.
11-ik db. Bélyege a kettős keresztelésnek, mely a kudui agyag pala lapos fejsze egyik lapján fordul elő.
12-ik db. Csontból lapos hajtű, 15 cm. hosszú, 2-5 cm. széles. Tordosi.
13-ik db. Három szögű, rovátkolt szélű csont amulette Tordosról, 4 cm. hosszú, 4-5 cm. széles. Közepén levő homoru átlukasztásának alakja hasonló Schliem. trojai 3117 számú carousseln levő symbolumhoz.
14-ik db. Domboron kidolgozott emberi alak barna agyag tál töredéken, az alak magossága 8 cm., a tál sugara 50 cm. lehetett, mérete szerint; tordosi.
15-ik db. Ép, vastag vörös agyag kerék. A sebesen forgó kerék killőit vagy a nap sugarait ábrázoló bevéssett jegyekkel, a melyek hasonlóak Schliem. trojai 450, 2394, 2451, 2415, 336, 385, 3226 carousselleinek symbolumaihoz. Tordosi.
16-ik db. Törött kerék barna agyagból, egyenes vonalai előfordulnak Schliem. trojai 391, 26, 111 carousselleim. Tordosi.
17-ik db. Kis tányér domboru bélyegzéssel vörös agyagból, hasonlóan bélyegzett tárgyak Schliem. albumába 3348, 3352, 529, 3465, 2915, 2975-ik számú leletek. Tordosi.
18-ik db. Vörös durva agyag edényrészleten karczolat, mely egy oltárra állított Sóma fát ábrázolhat, Schliem. trojai 3404, 258, 475, 136, 252, 255 stb. számú hasonló karczolatainak magyarázata szerint. Tordosi.
19-ik db. Barna vörös cserép darabon emberarczot feltüntető karczolat. Tordosról.

- 20-ik db. Karczolat barna agyag edényrészleten. Tordosról.
 21-ik db. Vörös agyag edényrészleten karczolat. Tordosról.
 22-ik db. Vörös agyag edény oldalán karczolat. Tordosról.
 23-ik db. Vörös agyag edény részleteken karczolat. Tordosról.
 24-ik db. Tályogból készített világos szürke agyag edény részleten karczolat. Nándorvályáról.
 25-ik db. Durva vörös agyag edény töredéken karczolat. Nándorvályáról.
 26-ik db. Vörös agyag nehezek oldalán karczolatok, mely körben alkalmazott keresztelések Schliem. trojai 2948 edényén fordulnak elő. Nándorvályai.
 27-ik db. Söma fát feltüntető karczolat, mely a 111 edényaly symbolumával ellátott barna edénynek alsó oldalán van. Tordosi.
 28-ik db. Barna agyag tálrészlet, melyen domborun kidolgozott kereszt van. Tordosi.

X. tábla

A nándorvályai neolith kőkorbéli telep helyrajza.

A IV., V., VI. és VII. táblák horganylemezeit a „Verain für siebenb. Landeskunde“ sziveskedett rendelkezésünkre bocsátani. Fogadja érte őszinte köszönetünket.

Szerk.

Könyvismertetés.

A kamara haszna (lucrum camerae) története kapcsolatban a magyar adó- és pénzügy fejlődésével Irta dr. Thallóczy Lajos. — Budapest, Weiszmann testvérek bizománya. 1879. — 8-rét, VII. és 336 l. Pemflinger István rézmetszetű arczképével, ára 1 frt 80 kr. A kolozsvári két könyvárusnál nincs, a kinek kell, egyenes megrendelésre megkaphatja Budapestről.

Nehéz szívvel fogunk tollat, a mikor e mű bíráló ismertetését akarjuk írni. Voltaképpen nem tudjuk mi módon induljunk neki, hogy kellően méltányolva azt, a mi e műben kétségtelen érdeme az ügybuzgó és fáradhatatlan szerzőnek, kifejt-hessük elítélő bírálatunkat, nem e művel, nem is szerzőjével, hanem avval az iskolával szemben, a melynek szelleme uralkodik ma tudományos hazai irodalmunk terményei tulnyomó többsége irányán, a mely iskolának befolyása alatt áll mint hú tanítvány Thallóczy is a maga művével.

Ha jellemezni akarjuk e szellemet, mint legelső és legfőbb vonást kell kiemelnünk egy sajtóságos benső ellenmondást, a mely kirívóan szembe tűnik a szellemi munkásság — ha szabad úgy mondani — passiv és activ iránya között, értvén a passiv munkásságon az anyaggyűjtést, az adatok összehordását, az activon pedig a gyűjtött anyag bíráló méltatását, az összehordott adatok feldolgozását oly tiszta képpé, a melyben a lehetőségig ne legyen nyoma azoknak az ellenmondásoknak, a melyekkel a kútfőkből meritett tudósítások, mint mindenütt, ugy nálunk is kiderítendő a buvárt, és homályossá, képtelenné teszik a kiderítendő

tényállást. Kivált a hazai történelem mezején manap valóságos mániává vált az adatszerzés, irodalmunk hemzseg az oklevéltárraktól, a történelmi adatgyűjteményektől: és ez korántsem hiba, sőt igen dicséretes törekvés. A hiba ott kezdődik, hogy e munkával bevégezettnek hiszik a teendőket, és tudománynak keresztelik el azt, a mi nem egyéb, mint szorgalom és türelem bizonyossága; tudóssá avatják azt, a ki a legjobb esetben a tudós haszonvehető napszámosa. Hogy aztán a tudós czimzet valósággal meg is érdemelje, az illető hozzá fog az activ munkához, neki áll feldolgozni a gyűjtött anyagot, és itt azonnal zátonyra akad. Szemben áll egy halmaz adattal; a melyet nem bir osztályozni, mert hiányzik egy egész serge az ismereteknek, a melyek nélkül a gyűjtött adatoknak nagyobb részét alig bírja megérteni, annál kevésbbé méltányolni vagy kellően beleilleszteni a helyes sorrendbe. Feldolgozni pedig e nélkül, hogy lehessen?

Sajnos, hogy ez ellentét épen az előttünk levő műre is rá nyomta a maga bélyegét.

„E munka nagy igényekkel nem lép föl.“ Így kezdi sz. elég szerényen előszavát, csak „monographus“ akar lenni, célja hogy a *lucrum camerae*-nek, kamara hasznának nevezett magyar, egyenes-adó történetét; keletkezésétől, megszűnéseig főbb vázлатаiban kiderítse.“ Vajjon annyira kiesinyli sz. e feladatot, hogy ezt nem nagy igénynek tekinti? Oly tisztán folynak, oly lánczolatosan fűződnek egybe a kútfőkől meritett adatai, hogy csak lehető teljességgel össze kell állítani, és meg van az eredmény? Éppen nem. A forrásmunkák és az orsz. levéltár lelkiismeretes kiaknázásán kívül díszes névsora hazánk legkiválóbb tudósainak tanácsosal és részvétellel támogatta szerzőt. Mindazonáltal érzi, hogy lehetnek munkájában hibák, és kéri a szakköröket, hogy mutassák ki. Ne vegye tehát rosz néven, ha nem is tartozván épen szorososan a „szakkörhöz“, még is bátorságot veszünk magunknak egynéhány nagyon lényeges hibát kimutatni. Tesszük jó akarattal és tárgyilagosan. és óvást teszünk oly felfogás ellen, a mely e bírálatunk élet a szerző ellen irányzottnak tekintené. A személy csak tiszteletünket és nagyra becsülésünket érdemli, nekünk a könyvvel: az irodalmi egyénnel van dolgunk.

Nem szeretnénk azonban abba a hibába esni, hogy bírálatunk csupán gáncoskodásból álljon, és azért kénytelenek leszünk a papírt nem kimélni, hanem alaposan indokolni minden nyilatkozatunkat; és hogy terünk szüke ezt meg ne akadályozza, ma csak is egy részéről szólunk a műnek, t. i. azokról a pénztani előzményekről, a melyek ugyszólván elméleti alapját teszik a műnek.

Mindjárt a mű első lapján a XII. és XIII. százbeli átalakulásait a pénzverés eljárásainak így találjuk jellemezve: „A nehéz denárok helyett, könnyebben kezelhető bracteáták . . . jönnek divatba . . . A két oldalt kivert fillérek aránylag igen becsesek voltak . . . mig a könnyű ezüst pléhet igen gyorsan lehetett kisebb darabokra osztani.“

Nem levén módunk kitalálni, mit gondolt sz., a mikor ezt leírta, csupán az előttünk levő szöveget kell itéletünk alapjául vennünk. Ebből pedig legelőbb is azt olvassuk, hogy „nehéz denár“ = „két oldalt kivert fillér“; hogy a „könnyebben kezelhető bracteáta“ = egy oldalt vert „kisebb darab“, a melyet a könnyű ezüst pléhből igen gyorsan lehetett apróbbra kidarabolni.

Minthogy a magyar pénz áll legközelebb hozzánk, arra kérjük sz. urat fáradjon el a nemzeti muzeumba és mutattassa meg magának a magyar pénzek sorában létező bracteátákat. Ott meg fog győződni, hogy valódi bracteátának nevezhető pénzek — a melyek azonban távolról se hasonlítanak a külföldi igazi bracteátákhoz — csak is III. Béla korában léteztek, összesen 4 különböző veretben, — a bélyegkülönbsétek természetesen nem számítanak; — több magyar bracteáta sem azelőtt, sem azután nincs; valamint hogy a bracteáták kora, mindenütt nagyon rövid ideig tartott, levén e nagyon is vékony pénz épen nem könnyen kezelhető, és divatba hozatala, a mint mindjárt meg fogjuk mutatni, egy „medicina peior malo.“ Ha aztán mérlegre fogja tenni, legott meg fog győződni arról is, hogy e bracteáták se többet, se kevesebbet nem nyomnak, mint a III. Béla „két oldalt kivert fillérei“, a melyek pedig sz. szerint „nehéz denárok“ levén, „a forgalomban nehézségök miatt sok bajt okoztak“; azon kívül a bracteáták természetesen finomabb ezüstmű készülvén, egyenlő súly mellett értékesebbek kellett, hogy legyenek, mint az „aránylag igen becses“ két oldalt kivert fillérek. Ha aztán mind erről meggyőződött, mondjon maga itéletet állításaira.

„Értékük ritkán multa felül a 18—20 karatot.“ Nagyon el leszünk kötelezve, ha sz. megfejté nekünk e talányt. Mi ugy tudjuk, hogy a karat súlyegység, még pedig egy aranymárka huszonnegyedrésze; csak is arany mérlegelésénél használatos, és aranyötvény finom tartalmának meghatározásánál szolgál, a mikor 18—20 karatos aranyról beszélünk. Mit keres a karat mint értékmérő ezüst pénz mellett, nem bírjuk felfogni. Nézze meg csak jobban, mit mondanak az idézett írók.

De talán kereste is sz. a magyar lemezpénzeket nem csak Végh Ödön értekezésében és az Archaeologiai értesítőben, ha-

nem az éremgyűjteményben is, és ott sehogy se tudván rá bukanni a II. István-féle lemezpénzekre, új lélekzetet veszen, és újból kezdi értelmezni. Ez értelmezés azonban azt a gyanút ébreszti, hogy sz. csakugyan nem látott soha lemezpénzt = bracteátát; mert ha igen, nem irhatja vala, hogy „eleintén“ jobb érczből verettek; mert rossz ezüstből nem is lehetett volna, nem is vertek soha igazi bracteátát; azt sem irhatja vala, hogy „rendszerint“ féloldalt voltak kiverve, mert kétoldalu bracteata nem létezett soha. Az igazi bracteata oly vékony lemezből van, hogy nem is lehetett volna oly módon veretet adni neki, mint más rendes pénznek; már t. i. úgy, hogy a bélyeg mélyedéseibe maga a pénzlemez teste hatolván bele, a hátlapja sima maradjon; hanem ólomra tették a lemezt és úgy verték rá a bélyeget, hogy belé hajlott a bélyeg mélyedéseibe, a minnek az lett a következménye, hogy az igazi bracteáták széle a bélyeg körül felkonkorodott, a veret maga a fölapon aránylag nagyon domboru, sokkal domborubb, mint a két oldalt vert pénzeké, a hátlapon meg homoru; sőt a lemez vékony volta miatt aránylag sok ily lemezpénz már a veréskor kapott a közepén hasadásokat és lyukakat. „Szerfölött gyorsan kopni“ ily pénznek abban az értelemben, a melyben pénznél kopásról szoktunk beszélni, nem is lehetett; inkább azt lehetne mondani, hogy összetöredeztek.

De tán két felé beszélünk! Sz. e szón lemezpénz tán nem is érti éppen azt a fajtát a pénznek, a melyet az érmészek szoros értelemben „bracteata“ szóval szoktak jelölni. Neki tán a Szt. István pénzei félbracteáták*). Akkor aztán melyik az ő „nehéz denár“-ja? Tán a római? Ennek mi köze a XII. és XIII. százbeli pénzviszonyokkal?

De nem! sz. bevezető szavai csak arra valók, hogy rá jöhessen a cambiumra. Am éppen e szempontból téved erősen. A cambiumnak nem a bracteáták divatba jövedele az oka és alkalma; a cambium régibb, és már magában véve egy létező baj orvoslására célzott, de nem a pénzek kopása volt ez a baj, hanem a pénzhamisítás.

Vessünk egy pillantást a magyar pénzek sorozatára, azt fogjuk látni, hogy a négy első király Szt. István, Péter, Aba Sámuel és I. András, mindenik uralkodása egész ideje alatt csupa egyféle pénzt veretett, de még I. Béla se változtatta mint király pénzei veretét, a herczeg korában veretett pénzei is csak abban különböznek, hogy fölapjokon BELA REX helyett BELA DVX áll. Csak Salamon alatt, tehát minden esetre a XI. száz

*) Mellesleg jegyezzük meg, hogy a bracteata és félbracteata kifejezések újabb keletű műszók, nem pedig egykoru elnevezések.

közepe után mutatkozik a cambium első nyoma a pénzek vereteinek különböző voltában; határozottan csak I. László alatt lép fel, és innen tovább haladva mind változatosabbakká válnak az ugyanegy király pénzeinek veretei, azaz, mind gyakoribbá a cambium Ám a Szt. László pénzei nem bracteáták, még csak nem is félbracteáták, hanem kétoldalu fillérek vagy denárok. A cambiumnak tehát semmi köze a bracteátákkal.

Mi adott tehát legelőbb okot arra, hogy a pénzt megújítsák; az az, hogy a forgalomban levő pénz helyett más veretű új pénzt adjanak ki? Éppen az, a mi még ma is oka a bankjegyek megújításának; a pénzutánzóok üzelve megakadályozása, vagy legalább megnehezítése. Hiszen magok a bracteáták is ily törekvésnek köszönik lételöket. Az volt a czélja a rendkívüli megvékonyításnak, hogy bélelt pénzt ne lehessen csinálni.

A mint sz. rájött a cambiumra, így folytatja: „A pénzváltó, a beváltásnál s az előállítási költségek fejében ráadást követelt . . . A ráadást *monetarium*-nak nevezték . . . az egész beváltásnak *relutio novae monetae* volt a neve.“

(Folytatása köv.)

Sylloge inscriptionum Oscarum ad Archetyporum et librorum fidem edidit Johannes Zvetiaeff, pars prior, textum interpretationem glossarium continens. Petropoli 1878. Lipsében Brockhaus A. F. bizománya 8-^o IX. és 254 ll. (a pétervári csász. akad. nyomdájából) és: **pars posterior tabulas continens, Lipese, Brockhaus (nyomdája is), nagy ívrét 14 lap és 19 fénynyomatu tábla, az egésznek ára 40 márka. A művet az orosz közoktatásügyi miniszterium adatta ki.**

Szerző, a ki Moszkvában lakik, 1874—1875-ben beutazta Olaszországot és Siciiliát és ott az ottani muzeumokban őrzött vagy még a lelhely színén levő osk feliratokat maga lemásolta, a más országok muzeumaiban levökröl fényképeket, vagy kefelenyomatokat (papíron vagy önlемеzen = staniol) szerzett, azokat pedig, a melyek eredetije nyomtalanul elveszték, a közzé tett ismertetésekből vette át, és így öszszegyűjtött 162 db. írásbeli emléket, a melyekhez még 91 éremfelirat is járul. A feliratok hű hasonmásait a 19 tábla (Albert József müncheni fényképész műve) természetes nagyságban mutatja be; egyik legérdekesebb és legtanulságosabb felirat, egy capuai oszk sirban talált ólomlemezre vésett u. n. *exsecratio* könyomatu képe a szöveget tartalmazó füzet 32 és 33 lapja közé van beragasztva, mivel későre jutván sz. tudomására, már nem mehetett a táblákra. Így a műben öszsze vannak gyűjtve az eddig ismert oszk nyelvemlékek mind. Igaz ugyan, hogy a közlött emlékek tulnyomó többsége alig nyujt egyebet, mint érthetetlen szótöredékeket, egyes betűket, vagy sajátneveket, de a fenn

már említett tabula execrationis, és a Bantiumi törvény igen nevezetes és érdekes emlékek, az utóbbi különösen azért, mivel a lemez hátlapján a latin szöveg is ott van.

A feliratok geographiailag vannak rendezve lelhelyeik szerint, a mű végén pedig van egy teljes glossariuma a fennmaradt emlékekben előforduló valamennyi szónak és névnek. A nyomdai kiállítás díszes, a táblák nagyszerűek.

A mű nevezetes segédeszköznek ígérkezik összehasonlító nyelvészeti tanulmányokban; nálunk főleg érdekelheti a román nyelvbuvárokat; sok van benne, a mi nyelvök élő formáira nézve felvilágosítást vagy legalább érdekes analógiát nyújt.

Igen ohajtandó volna, habár egy példánya ragadna meg valamelyik könyvtárunkban.

Az erd. muzeum gyűjteményei számára 1879. április és május havában beérkezett adományok.

I. Könyvek: A magyar képviselőház irodájától az 1878. évi országgyűlés nyomtatványai. — A magy.-honi földtani társulattól, Földtani közlöny, 1879. Budapest. — A göttingai kir. tud. társaságtól: Nachrichten aus dem J. 1878. Göttingen, 1878. — A székely művelődési egyesülettől, Évkönyve 1878-ra. Bpest, 1879. — Ker. Magvető szerkesztőségétől, Ker. Magv. 1879. 1 füz. Kolozsvár. 1879. — Szamosi Jánostól 21 db. isk. programm. — Nemes Elektől az 1606-ki békekötés létrejöttének története. Kolozsvár, 1879. — Filtsch szebeni nyomdájától 1 nyomtatvány. — Gyulai István aradi nyomdájától 1 nyomtatvány. — A képviselőház kiadó hivatalától, a m. kir. honvédelmi miniszterium működése 1873—1877. Bpest, 1879. — Braszai Sámuelről, The Athenaeum, 1878. jul. — Dec. London, 1878. — Finály Henriktől, Házi könyvtár, XXIX. XXX. köt. Bpest, 1879. — Closius szebeni nyomdájától 5 nyomtatvány. — Filtsch szebeni nyomdától 2 db. nyomt. Schmiedecke szebeni nyomdájától 1 db. nyomt. Br. Wesselényi Farkasné gr. Kendeffi Rózáliától 100 db. eredeti oklevél a XVI. és XVII. századból. — Czecz István hagyatékából (Szentgyörgyi György ügyvéd által) 5 db. eredeti oklevél a jelenkorból.

II. Régiségek és érmek. Megnevezetlenül 3 db. római rézpénz. — Czecz István hagyatékából 2 ezüst, 1 bronz érme és 2 jelvény. — Vásárlás 1 régi ezüst bormérő és egy őskori arany karika.

Jövő számunk folyó év október 1-jén fog megjelenni.